

**ՊԱՏՄԱԿԱՆ****Ս. ՄԵՍՐՈՊ**

Հանճարները չեն վախճար  
բառսին վրայ նայելի

**I**

Ժամանակին տղայ մը կ'ար որ շատ կը սիրէր լսել պատմութիւնը հայ գրերու գիւտին և անոր հէքաթային հնարիչին։ Որքա՛ն իրաւ ու գեղեցիկ են երազները մանկութեան։ Մեսրոպ այդ մանկան երեւակայութեանը մէջ իր մատներովը երկիրքները կը բանար, և ամպերու սանդուխէն հոն կը վերանար, Աստուծոյ ձեռքէն հայ տաղերը ընդունելու համար։ Որքա՛ն խորութիւն ու գեղեցկութիւն կայ երբեմն մանկան մը զաղփաղփուն, բայց անշամանդաղ տեսողութեան խորը։ Այսօր այդ տեսիլքը աղօտ ու անվաւեր կը թուի, և սակայն որքա՛ն բնական էր անիկա անոնց համար՝ որոնք դեռ երէկ, չէին կորսնցուցած թեւերը իրենց հոգիներուն, զանոնք զգուշ պահելով մեր օրերու գիտութեան կրակէն։ Բայց այդ երազը մանկան մը երեւակայութենէն աւելի սրտառուչ ու գեղեցիկ, տարօրէն ցեղային խղճմտանք է, մեր աղերսն ու կամքը պարտադրելով երկիրքներուն, մեզի համար անկէ գիրեր իջեցնելու ի խնդիր։ Երբ մեծցաւ այդ տղան, նորէն կարգաց պատմութիւնը իր հերոսին, բայց իր հիացումէն ու սէրէն ոչինչ փոխուեցաւ։ Տարիները չէին կրցած քանդել զայն։ Տարիները իրական ոչ մէկ բան կրնան քանդել արդէն։ Անցան տարիներ, գնելով իրենց արծաթ քաղցրութիւնը երբեմնի այդ տղու մազերուն։ Ան յաճախ մտածեց իր հերոսին և անոր մշտանորոգ գործին շուրջ, ու ամէն անգամ աւելի խորունկ զգացումներու փայլակներ վառուեցան իր պատանի հոգիին խորը։ Իր աչքերը միշտ որոնեցին մեր երկնայարդար ձեռագիրներուն մէջ, անպարագրելի թովչութիւնը անոր՝ որ հայ մտքին ճրագն էր վառելի այն հեռաւոր օրերուն։

✕

Այս տղեր գրողը մեծ մտածող մը չէ, ոչ ալ բանասէր մը՝ որ անցեալներու ասկեփոշին կը սիրէ հստուրտալ։ Այս տղեր գրողը հիացող մըն է միայն մեծ ու գեղեցիկ գործերու։ Զէ ունեցած բախտը ապրելու ոսկի օրերը մեր պատմութեան, բայց իր հոգին մանուկի մը նման կը սիրէ լսել ու պատմել ոսկի հէքաթը մեր անցեալին և հերոսներուն, որոնց զանկերը սուրբի անխուսափելի լուսապսակներով շրջանակուած են միշտ, խուճկով ու արցունքով սրբագործուած մեր մագաղաթներու էջերուն վրայ։

Ո՛չ մէկը մեր անցեալի հերոսներէն, որոնք փառքի ու երախտագիտութեան պատմութեանովը կը հանգչին թուղթերուն ծոցը, կրցած է առթել երբեմնի այդ տղուն այն խոռվքը, որքան եղբրափառ մեծութիւնը Մեսրոպին։ Միակ ցաւը զոր ունի այժմ այլևս մեծցած այդ տղան, տալ չը կարենալն է թուղթերուն չտուածը։ Ծերմակ այդ գերեզմանաքարիէն յաճախ որքան դժուար է հանդիպումը ընել իրական մեծութիւններու, որոնք ապրած ու լեցուցած են մեր անցեալը իրենց լոյսերով։ Դէմքը, որուն պատկերը իմ մէջ ազատագրուած զգայնութիւն մըն է այլևս, ծանր ու տրոփուն ինչով մը լեցուցած է զիս, տեսակ մը երկնայարդար խորհուրդ, մեր դարերը պայծառակերպող, նոր կրօնքին բովանդակ միտախրովը խորհրդազարդ, որ մեր անցեալի մեծութիւնները ապագայ պատգամաւորներու պիտի վերածէր եղբրական հաւատարմութեամբ։

Բիւրեղ կախարդանքը իր անձին, շինուած պէտք է ըլլայ մեր դարերէն աւելի, մեր ժողովուրդի տրտում բայց քաղցր լիւնելութենէն։ Վասնզի ամէն մարդ իր ժամանակին պատկանելի առաջ՝ իր հայրենիքն է ամբողջապէս։ Մարդոց հզօրներէն սկսեալ մինչև անչափահաս տղան, կնիքին տակն են իրենցմէ վեր այս օրէնքին։ Ահա թէ ինչո՞ւ մեր ժողովուրդը կը հաւատայ թէ իր գրերու մեծ հնարիչը, շուրթէ շուրթ Աստուծոյ հետ է խօսելու, արցունքով ու ժպիտով անկէ մեր գիրերը խնդրած ու առած ատեն։ Այսօր մեր ժողովուրդը հազիւ թէ ինքզինքին կը պատկանի, և հետեւաբար անկարող այլևս երկիրքներ բանալու և ճանչնալու մեծութիւնը զգա-

ցուցնելու՝ որոնք աստուածներ կ'իջեցնէին հայ հողին վրայ, անոր շքեղ կայքերուն մատուռներ, վանքեր և վկայաբաններ կառուցանելէ առաջ։

Այն օրերուն, տակաւին երկինքը թօթափած էր իր շափուղայ բիբրէն անդին խորացող անպարագրելի բանը։ Այն օրերուն մարդիկ ուրիշ հոգիով կը նայէին երկընքին։ — Բայց ո՞ւր է այն տարօրինակ, եղբարափառ փաղանգը մարդոց՝ որոնք զարեւր շարունակ կաւէն ու հողէն վարդեր հանեցին, լեռներ խնդացուցին մատուռներու ճերմակ չուշաններով։ Այսօր մեր հոգին ի վիճակի է այլեւս երկինքներու լուծենէն ձայներու հրդեհը քաղել, ինչպէս կ'ընէին երբեմնի խորհրդազգած հոգիները։ Այսպէս էր երբեմնի աշխարհը այդ տղուն համար։

×

Տղան որ այժմ մեծցած է, և մեր պատմութեան արժէքներու պատկերասրահին մէջ վաղուց ըրած իր նախասիրութիւններու փորձը, տակաւին անսովոր ու քաղցր զգացումներով կը շարունակէ գիտել պատկերը անոր՝ որ հնարիչն է մեր նշանագրերուն։ Այս զգացումը կը մնայ անտարազելի որքան զօրաւոր իր մէջ, եւ կարելի է զայն պարզօրէն հասկնալ ի մաստի մը կապել։ Ոչ մին մեր անցեալի երախտաւորեալներէն կրցած է տպաւորել այլեւս մեծցած այդ տղան, մեծութեան, արիութեան, և ճակատագրի դէմ լրջութեան մէջ՝ այնքան խոր ու հաղորդ իր ցեղին, որքան Մեսրոպը։ Մէկը որ կրցած է մեր անցեալը կերպագրել, խորհրդագրել ու յայտնաբերել, իրմէ վերջ հոսելիք հազար և հինգ հարիւր տարիներուն ընդմէջէն։

Դժուար է անտարակոյս մեծութիւններու համեմատական կշիռը կազմել, ամէն բան յարաբերաբար դատուող այս աշխարհի մէջ։ Մարդիկ մեծ են համաձայն իրենց ձգտումներուն։ Մեծ են անոնք որոնք կը ջանան իրագործել կարելին. աւելի մեծ անոնք՝ որոնք արդոնաւորդներ են տեւական ճշմարտութիւններու։ Սակայն ան որ անկարելին կը յուսայ և կարելիութեան կը ջանայ վերածել զայն, գէթ իր ժամանակին համար, մեծագոյնն է մարդոց։

Մեսրոպ հնարիչն է հայ տառերուն,

այսինքն գտիչը բաներու՝ որոնք գոյութիւն չունէին, և որ սակայն իրմով կարելի դարձան։ Կարենալ իրացնելու այս գործը, անիկա հրաժարեցաւ աշխարհայինէն մտնելու համար հոգեւոր կարգին մէջ։ Յաւատե՛նական է խօսքը. «Ամենայն տուրք բարիք և ամենայն պարգևք կատարեալք ի վերուստ են իջեալ»։ Անոնք որ կը կուրծն աշխարհի համար, կը գտնեն աշխարհայինը միայն, անոնք որ կը խիզախին իրենց անձին համար, կ'ունենան իրենց անձը լոկ, սակայն անոնք որ երկնքէն կ'ուզեն խել լոյսը՝ մարդերուն բերելու համար, ամենէն մեծը պէտք է նկատուին մարդոց որդիներէն։

Հոգիի խորհրդաւոր տարրերը միայն կրնան ծնիլ քաղաքակրթիչ արժէքները դարերուն։ Այդ արժէքներու արտայայտութեան կերպերն են միայն գիրը, լեզուն, արուեստը։ Դիրքին ետեւ եղող անգրելի հոգին միայն արժէք ու բովանդակութիւն կուտայ անոր։ Ազգերը, ինչպէս անհատները կ'ապրին հոգեկանով միայն, որ վեր է կեանքի սովորականութիւններէն, որմէ կախուած է գիրին, լեզուն և արուեստին գոյութիւնն ու յաւերժացումը։ Ապրեցնող ու ստեղծող այդ տարրը նոյն յաւերժական տարրն է, որով կը լեցուին բոլոր ձեւերը, դէմքերն ու դէպքերը գերմը կատարելու. արժէք մը ի յայտ բերելու համար պատմութեան մէջ։

Ով որ կը նուաճէ ինքզինքը, և իր մէջ աշխարհը, ապացոյցը կուտայ կարելի մեծութեան մը։ Բայց ա՛ն որ ուրիշ աշխարհի մը կը գառնայ, այս աշխարհի բարիքին համար, ամենէն մեծն է մարդոց որդիներէն։ Մարդիկ ոչինչ կրնան իրագործել, երբ բաժնուած կը մնան կեանքի գերագոյն աղբիւրէն։ Մարդոց մեծութիւնը կը չափուի այդ աղբիւրին բացուելու, եւ անկէ կարելի օժանդակութիւնը ընդունիլ յաջողելու համեմատականութեամբ։ Ծըշմարտութիւն և անձնաւորութիւն, ասոնց երջանիկ միացումէն և փոխադարձ օգտագործումով կը ծնին պատմութեան մեծ հրաշքները։

×

Հին զրոյցի մը համեմատ, որդեգրուած գուցէ արտաքին ու տեսանելի աշխարհի իրերու կարգէն, ան որ կը գործէ, միայն

ան կրնայ շահիլ իր հացը։ Այս սկզբունքը սակայն ճիշտ է երևիր այս աշխարհի համար։ Վասնզի անոնք որ չեն աշխատիր, կ'ունենան նորէն հոս իրենց հացը, և անոնք որ կը քնանան, ունին շատ աւելին՝ քան անոնք որ կը հսկեն օրն ի բուն։

Նոյն է սակայն պարագան հոգեւոր կարգի և աշխարհի մէջ. հոն անձրեւը չիլնար համահաւասար արդարին և մեղաւորին վրայ, ոչ ալ արեւը կը փայլի բոլորին համար հաւասարապէս։ Հոն է միայն որ գործողը կ'ունենայ իր հացը և տառապողը իր հանգիստը։ Մեարոպ աշխարհիկ կեանքի օրէնքին տակ ունեցաւ անտարակոյս տառապանքներ և անքուն գիշերներ, բայց չունեցաւ իր վարձքը։ Լքելէ վերջ աշխարհն ու իր կարգը, այսինքն մտնելէ վերջ հոգեկան կարգին մէջ, իր տքնութիւններն ու անքուն գիշերները վարձատրուեցան հայ նշանագիրներու զիւտով։

Մեր պատմութեան բոլոր հերոսները հասկնալի են, Մեարոպ կը մնայ խորհրդաւոր։ Որհուրդ մըն է ինք երբ, ինչպէս կը սիրեն յայտարարել մեր պատմագիրները, խրճիթէն պալատ կը բարձրանար։ Որհուրդ մը երբ պալատէն անապատ կը մեկնի, կեանքի յաջորդական այս փուլերը, արդիւնք են իր հոգեկան ճարճատումին, տառապանքին, միութեան մը գալու, ամբողջանալու իղձին։ Ու երբ կը մտնէ հոգեկան դժուար ընդունելի կարգին մէջ, կը դառնայ տեսանող, մարդարէ, միջնորդ Աստուծոյ և մարդոց։

Մարդեքն իրենց երազը կ'ապրի լոկ

## II

Մեծցած տղան որ այժմ կը գրէ այս տողերը, մեծ երազներ չէ ունեցած, բայց գիտէ թէ մարդերէն իրենց երազը կ'ապրի լոկ։ Մեր հոգիներուն թռիչքները մարգարէութիւններ են, գուշակութիւններ, ազդարարութիւններ բաներու, որոնք օր մը պիտի իրականանան։ Քանդակագործը գիտէ անտարակոյս թէ իր իտէալը երեւակայութեան մէկ քմայքը չէ, այլ մարգարէութիւնը, խորհրդանշանը այն բանին որ պիտի յայտակերպուի օր մը մարմարին վրայ։ Մեծ գործերը կը պահանջեն մեծ երազներ։ Հէքեաթ է մեր պատմութիւնը, չը

պատմուած հէքեաթ։ Հէքեաթ նոյնպէս պատմութիւնը մեր հոգիի ու մտքի բըխումներուն, մեր զրականութեան։ Հեղինակներու կցկտուր կենսագրութիւն մը ուրկէ պակսէր հեղինակը։ Ահա ճշմարտագանցութիւնը մեր պատմութեան։ Կորիւնի Ս. Մեարոպի վարքը բացառիկ ապացոյցը չէ այս իրողութեան։ Մատենագրութիւնը գիրքերու պատմութիւն մը ըլլալէ աւելի, գաղափարներու, մտքի ու հոգիի խտացած վիճակներու արձանագրութիւնն է։ Այն ճիշդ զոր մեր ժողովուրդը ըրաւ, վանքերն ու տաճարները կանգնելով և մեր մագաղաթները երկնագրելով, մէկ կողմով միայն տեսանելի կ'ընէ իր հոգեկան դիմագծութիւնը։ Սակայն անկէ անդին ո՞վ մեզի պիտի ցոյց տայ այն խմորը որ մեր ժողովուրդին ոսկորներէն և արիւնէն կերտուեցաւ, և որուն վրայ պատմութեան ամենի ցուլը այնքան անգամներ իր հետքերուն աւերները գրօշմեց։

Մինչև Մեարոպ, մեր մատենագրութիւնը հազար տարիներու հէքեաթային շրջան մը կը հաշուէ, հայ հեթանոսութեան դարերը, իրենց արիւնի և խռովքի թխումներով։ Ու այդ կորսուած հէքեաթը կ'ուղէ որ հայը ըլլայ ստեղծագործ իր քնարական արտայայտութիւններուն մէջ, որոնցմէ քանի մը ոսկի զանակներէն զատ, ոչինչ հասած է մեզի։ Մեր ճակատագիրը կը օտիպէ որ մեր դարերը մնան խորհրդաւոր, որքան լուռ, այս իրողութեան նկատմամբ։ Տըրտում հէքեաթ դարձեալ, որ մեր քրիստոնեայ բայց օտարամոլ նախնիք ունենան բացասական կեցուածք մեր ցեղային այդ արժէքներուն նկատմամբ։ Ոեղճ ժողովուրդ, որ իր հոգեկան զանձներուն անգիտակ, ուրիշ հոգերու մէջ է պեղեր միշտ կապարի հանքեր։

Այս տողեր գրողը իր երեւակայութեան առջև ունի փարթամ ու մեծահաց սեղանները մեր ազնուականութեան, երբ կերուխումի գինարբութէ մը վերջ, մեր ազնուազարմ իշխանաւորները զահաւորակներուն վրայ ընկողմանած, գինիի լեցուն թասերուն առջև կը հրաւիրէին դուսանը, որ երգէր իրենց անցեալի հերոսական դըրաւդներէն։ Եւ ան իր ձիւնափառ զգեստներուն մէջ սլացիկ, նման տաճարի մը սիւնին, տերեւէ պսակը իր գլխուն շուրջ,

ծած իր թելաւոր նուագարանին վրայ, նախ խուփ ապա երազուն աչքերով, կը հիւսէր իր նուագը: Ունկնդիրները կը քարանային իրենց դիրքերուն մէջ, հոգիները կը փոխադրուէին ուրիշ աշխարհ: Երբ սիրուած նուագը վերջաւորէր, երազ ու արցունք կը ցոլցար բոլոր նայուածքներուն խորը:

Ոչինչ ունինք մեր հերոս ու կենսութեան նախնիքներու կեանքէն, անոնց հաղարամեան քանի մը երգի ծուէններով միայն կը լուսաւորուի, և սակայն անոնց դարերը պիտի էին և առողջ, անոնք միայն հողի և գէնքի ժառանգորդներ չէին, այլ ժառանգորդները իրենց անցեալին: Գուսանը յուշարարն էր անցեալին, ու իրենք հպարտ ու խանդավառ գուսանով, և իրենց նախնեաց փառքով:

Ժողովուրդները առողջ են, երբ երգով ու արցունքով գիտեն զգալ ու դիմաւորել իրենց դարերը: Երջանիկ ժողովուրդ հայոց, ո՞ր գիշերին մէջ մոռցար գինիով լեցուն ոսկէ թասը քու հողիդ, ո՞ր արիւնոտ ծովին վրայ ինկաւ սրտիդ ծիծաղը: Միակ բանը զոր չունիս փառքի պատմուճանն է մտքիդ, քու տանիքս հրկիզուած հողին, միայն մուխն ու մոխիրը կը պահէ իր անցեալէն:

Մեր Տունին սիւնը, մեր տան նրագր...

### III

Մենք քիչ անգամ եղած ենք մեր տունին սիւնը, մեր տան ճրագը, աւելին՝ քիչ անգամ մեր ճրագի լոյսին լարած ենք մեր նայուածքը: Իզուր չէ որ մեր ժողովուրդը ըսած է ինքզինքին համար «օտար տան սիւն, օտար տան ճրագ»:

Մերժած ենք հազար տարիներու մեր մտքի ու հոգիի աշխատանքը արժանաւայել կերպով դիմաւորել: Փշրանքներ որոնք յամառած են մնալ ու ապրիլ շինականին ինչպէս ազնուականին շրթունքներուն, քրիստոնէութեան համատարած մերժումէն վերջ, բախտէն լքուած, այլանդակուած, ուրացուած են, մոռցուելու, մեռնելու աստիճան: Սակայն այդ փշրանքներուն բիւրեղէն յաճախ կը նշուէին երբեմնի հայուն հաւաքական զգայնութեան, ցեղային ապրումներուն սարուածներ, պղտիկ չափերու

վրայ անշուշտ: Անոնցմէ ոմանք, քանզականեր են մեր հոգիին, ուրիշներ՝ շնորհ և ոյժը մեր երեւակայութեան, ոմանք՝ մեր արուեստի զգայարանքին կնիքն ու փաստը: Որոնք մեզի հասած այդ պատառիկներու մէջ բիւրեղանալէ առաջ, ապրիր են իրենց խուլ, անթեղեալ ու միգամածային շրջանները, թաւալեր մեր հին կեանքի մեծ դարկերուն ներքեւ, պեղեք՝ սերունդներուն անյարիր զգայութիւններուն մթին բաւիղները, ստեղծեր բոնկուսներ, և իրենց մեծ գիծերու իմաստին մէջ, յարդարեւ ճակատագիրը մեր ժողովուրդին: Վիպասանական և դիւցազնական փշրանքներ՝ որոնք հեթանոս մեր հայրերու կրօնքը, պատմութիւնը, գրականութիւնը եղան դարեւրով, թէ և դիւցազնեղական երակներէ բխուն գլխաւորարար, ազգային անցեալի մը, նոյնիսկ քաղաքակրթութեան մը կըցկոտուր վկաները կը մնան:

Անոնց արժէքը մեծ է մեր հին գրականութեան համար: Ստեղծող երեւակայութիւն, արտայայտութեան ճշտութիւն ու պայծառութիւն, տեսակ մը թեւաւոր հրաշալի իրողութիւնները բանաստեղծականացնելու բնականութիւն, խորունկ յուզում, ներգաշնակութիւն գլխաւոր յատկանիշները կը կազմեն այդ պատառիկներուն: Հակառակ իրենց հատկտեալ և անամբողջ վիճակին, անոնք անցեալ քաղաքակրթութեան մը փաստը կը վերբերեն մեր անցեալէն:

Հոմերոս կոյր մըն էր, բայց իրմով աշխարհին ժառանգ մնացած է հելլէն անցեալը: Մենք կամովին կուրցած ենք, Աւետարանի բառով, հոգեպէս, տեսնել չուզելու չափ հազար տարիներու մեր ժողովուրդի ժառանգութիւնը: Քրիստոնէական խանդավառութիւնը, որ մեր նախնեաց և ժողովուրդի մեծագոյն արժանիքներէն մին է, մեզի յատուկ դժբախտ բերումով մը պատճառ դարձած է մեր հեթանոս անցեալին պատկանող բոլոր արժէքներու ուրացման:

Ե. դարու քրիստոնեայ սերունդը սակայն, կը դառնար խորապէս ազգայնական, դիմաւորելով ոչ միայն իր ժողովուրդին կրօնական կարիքները, այլ նաև անոր իմացական, ազգային և քաղաքական պահանջները, իբր պատասխանատու մարմին

## ԿՐԹՆԱ - ՊԱՏՄԱԿԱՆ

## ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՁԻ ՀԱՅԵՐԷՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

## ԵՒ ԱՆՈՐ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅ ՀԱՒԱՏՔԻ ՎՐԱՅ

(ԹԱՐԳՄԱՆՁԱՅ ՏՕՆԻՆ ԱՌԻԹՈՎ)

Հայաստանի մէջ Քրիստոնէութիւնը հաստատուեցաւ առաջին դարուն, Թադէոս և Բարթողիմէոս Առաքեալներու ձեռամբ: Ասոնք երբ Հայաստան եկան, իրենց ձեռքը գրուած Աւետարան չունէին, Քրիստոնէութեան մասին իրենց պատգամները բերանացի հաղորդեցին հայ ժողովուրդին: Ուրովհետեւ տակաւին Նոր Կտակարանին գիրքերը գրուած ու չընթերցուած գրուած չէին այն ատեն: Պօղոս Առաքեալ նմանապէս երբ Յունա-Հռովմէական ծանօթ երկրներու մէջ հեթանոս ցեղերուն Քրիստոնէութիւնը ծանօթացուց, ձեռքին մէջ գրուած Աւետարան մը չունէր, այլ իր պատգամները բերանացի կը հաղորդէր անոնց, ունենալով իր քով միայն Հին Կտակարանէն մագաղաթի վրայ գրուած կարգ մը մասեր:

Երբ Յ. Տ. 301 թուականին, Լուսաւորչի և Տրդատ Թագաւորի ձեռամբ Քրիստոնէութիւնը հայ ժողովուրդին պետական կրօնքը դարձաւ, այս ատենները յունարէն և ասորերէն լեզուով Աւետարաններ չընթերցուած մէջ էին հրապարակի վրայ: Սա-

հայութեան: Եթէ նախորդ դարերու հայութեան նշանաբանը հայը քրիստոնեայ դարձնելն էր, Ե. դարուն այդ նշանաբանը վերածուել էր քրիստոնէութիւնը հայացնելու շարժումին: Անկախութեան կորուստը միշտ կ'աւելցնէ հայրենասիրական զգացումը, ինքզինքին պատկանելու փառասիրական պատասխանատուութիւնը:

Հայ տառերու գիւտը արդիւնք է օտար այդ դիմադրութեան:

Ե. Վ. Տ.

(Շարունակելի)

կայն Լուսաւորչի հեթանոսական կրօնքին հետքերը ջնջելու և Քրիստոնէութիւնը Հայաստանի մէջ տարածելու համար այնքան ժամանակ վատնեց, որ Ս. Գիրքը հայերէնի թարգմանելու պատահութիւն չունեցաւ: Եթէ պատահութիւն ունենար, կրնար յունարէն գիրերով հայերէնի վերածել, բայց ասիկա հսկայ և տաժանելի գործ մըն էր:

Իրմէ յետոյ, չորրորդ դարուն մէջ, Ս. Գիրքը Հայ Եկեղեցիներուն մէջ կը կարդացուէր, Հայաստանի Պարսկական մասին մէջ ասորերէն լեզուով, իսկ Յունական բաժնին մէջ՝ յունարէնով: Եկեղեցիին մէջ թարգմանի պաշտօն վարող հայ վերծանողներ, և կամ ուղղակի քարոզիչ-եկեղեցականներ, կարդացուած մասը հայերէնի թարգմանելով ունկնդիր հասարակութեան կը բացատրէին ու կը մեկնաբանէին անոնց հասկցած բարբառով: Ասիկա ինքնին շատ զգուշորին գործ մըն էր: Մեսրոպ, իբրեւ հայ աւետարանիչ, իր անձնական փորձառութեամբը տեսաւ որ ասիկա բռնազբօսիկ միջոց մըն էր Հայաստանի մէջ Քրիստոնէութիւնը հաստատելու համար: Եւ ուստի իրեն նուիրական պարտականութիւն համարեց հայ լեզուի սեպհական գիրեր հնարել, որպէսզի Աստուածաշունչը հայերէնի թարգմանուի:

Մեսրոպի անխոնջ աշխատութեան իբրեւ արդիւնք, Յ. Տ. 404ին, երբ հայերէն գիրեր հնարուեցան, իր առաջին գործը եղաւ: օրուան Սահակ Պարթև կաթողիկոսի գործակցութեամբ և Վոսմաշապուհ Թագաւորի աջակցութեամբ, ամէն տեղ դպրոցներ հիմնել, եւ միւս կողմէն Աստուածաշունչը հայերէնի թարգմանեց: Այս ատենները Ս. Գիրքը ասորերէն լեզուի արդէն թարգմանուած էր, Հին Ուխտը երբայերէն բնագրէ,